

Riječi mogu iskazati kako djeluju

Eugene T. Gendlin, Chicago

FILOZOFSKA ISTRAŽIVANJA* 58 God. 15 (1995) Sv. 3 (425-438)
S engleskoga prevela Irena Ipša

Heidegger je znao da je izmijenio teren filozofije. On nije smatrao da može ići dalje od te promjene. »Filozof ne može preskočiti vlastitu sjenku«, rekao je.¹ Pisao je Fringsu, moleći nas da to ne nazivamo »Heideggerovim krugom«, već »Krugom za pitanje bitka«. Želio je da njegov rad bude temeljito razmatran, no povrh svega želio je da ljudi krenu dalje, da razmišljaju na nov, svjež način.

Svrha je ovog rada da sačuva i prenese neke od Heideggerovih najznačajnijih uvida, naročito onaj o otvorenosti koja nije forma niti formirana stvar. Ali da bismo išli dalje, kao što on nije, biti će potrebno napraviti neke pomake. Navesti ću dva takva pomaka, no točna linija njihova razlikovanja ovdje me ne zanima. Radije bih Vas molio da postavite slijedeće pitanje: Je li ovo dobar i održiv put kojim valja krenuti dalje?

Gubitak otvorenosti

Moj je cilj misliti nečime što je više od omeđenih i predočenih stvari. Ono što je više od forme nije samo udaljeni-vanjski rub. Mi to možemo pronaći i dopustiti mu da preuzme odlučujuću ulogu u našem vlastitu razmišljanju. Kroz njegovu ulogu u našem razmišljanju moći ćemo ponovno uspostaviti veliku otvorenost, ono što Heidegger naziva »izvor« koji nije sam formiran, već se krije u svakoj formi i formiranoj stvari. To je ono što ga je nakraju najviše zaokupljalo. U sadašnjem vremenu čini se nemogućim misliti ili govoriti o nečemu što je više od forme, zbog raširene greške: za ono što nije jasno i nedvojbeno kaže se jednostavno da je neodređeno, neizvjesno, da je tek negacija određene forme. Sada Heideggerova velika otvorenost izgleda kao obična neodređenost.

Derrida može odbaciti ovu veliku otvorenost. On iskreno kaže da je zaista ne pronalazi. Možemo zaključiti da bi bilo važno pronaći je radije nego ostaviti je kao nešto zgodno i oslobadajuće, što samo pretpostavljamo. Ne bi li trebalo biti lako pronaći je? Pokazat ću kako možemo otkriti otvorenost svuda u bilo čemu.

Uvest ću dva pomaka:

1) Tvrdim da *Bitak i vrijeme* može otkriti širok put filozofskom razmišljanju koje će krenuti dalje unutar onog što Heidegger naziva »u-bitak«. Ja razradujem vrstu misleće filozofije koja može upotrijebiti ono što on imenuje »raspoloženje ili smještanje« (Stimmung Einräumen). Pokazat ću da je takvo razmišljanje više od forme i da može misliti i govoriti više nego o formi. Ono može misliti i govoriti o sebi.

* Filozofska istraživanja/Synthesis philosophica. Pavo Barisic, Editor-in-Chief; Marijan Krivak, Managing Editor.

¹ Heidegger, M., *What is a Thing?* (Die Frage Nach dem Ding).

2) Uključujem tijelo unutar *Dasein*.

Pomoću ova dva pomaka ponovno ćemo uspostaviti otvorenost.

Problem:

Čini se da uopće ne možemo govoriti ili misliti o više-od-forme. Kako je Heidegger mogao govoriti o više od forme kada svako govorenje uključuje pojmovne i lingvističke forme? Kako on može uteći shemama koje *su* prirodene jeziku? Ovim se pitanjem Heidegger bavio više od 30 godina u svojem srednjem periodu.

S jedne su strane pojmovni uzorci dvojbeni na različite načine: oni dolaze u međusobno isključivoj raznovrsnosti. Oni se u povijesti mijenjaju. Svaki prestaje biti upotrebljiv ukoliko ga slijedite. Čisti logički uzorci ne mogu čak niti objasniti što su to čisti logički uzorci ili što bi oni mogli biti. Oni ne djeluju samo logički. Razmišljanje je uvijek *smješteno* (pod utjecajem raspoloženja, iskustva, sklonosti, interesa, prakse, tijela, događaja, situacija, položaja u svijetu...).

S druge strane, forme i pojmove ne možemo izbjeći; ne možemo misliti *samo* ono što je više od omeđenog i predočenog. Ako govorimo o onome što je više, mi omeđujemo i predočujemo to. Mi govorimo o onome što je više od pojma, ali kako? Pojmovima.

Pretpostavimo da držim predavanje o metodi poučavanja kroz diskusiju. Ja želim da moj razred nauči kako čovjek može više naučiti kroz aktivnu diskusiju, stoga to i predajem. Primjećujete da je nešto pogrešno.

Slično, moja riječ »više« donosi konceptualni uzorak kvantitativnog više i manje. Zar nisam smiješan? Ja kažem »više od pojmovnih uzoraka«, ali »više od« jest pojmovni uzorak. Ovo je problem koji ću pokušati riješiti.

Čak i kod samog iznošenja problema koristimo različite značajke. Mi tvrdimo da jedan izričaj može imati različita *implicitna* značenja u različitim kontekstima. Ovako govoreći mi razlikujemo izričaj od konteksta, »eksplicitno« od »implicitnog«. No, čini se da onda još uvijek imamo samo ono što smo eksplicitno izrekli. Ili kažemo da jezik *djeluje* više nego što *kazuje*. Ova nam razlika podastrijeva *više* kao djelovanje (ne kazivanje), no čini se da smo ipak ostavljeni tek s onime što kazuje, a ne s onime što naše kazivanje čini. Stoga je Wittgenstein odbacio sva objašnjenja onog što jezik čini, a Heidegger rekao da ne može iskazati već samo »pokazati«. (Razgovor s japanskim učenjakom.) No, možemo li ga obraniti čak ako i to kažemo? »Pokazivanje« uvodi shemu stvari u prostoru koju možemo pokazati.

Pojmovni su uzorci dvojbeni i uvijek pretjerani, no izgleda da prekomjernost nije sposobna misliti sebe. Kao da se pretvara u uzorke kada je pokušamo misliti. To je taj problem filozofije dvadesetog stoljeća. Filozofija je, u ovom ili onom obliku vodila do tog problema da bi potom zastala pred njim kao ukopana.

Dosada je ovo bilo shvaćeno jedino kao problem, no preokrenut će se u prednost. Ono što nam se pričinjalo kao problem postaje moć. Ne trebamo očajavati nad činjenicom da pojmovi nikada nisu *samo* čisti uzorci, niti ono što je više nedjeljivo od uzoraka. Dobro je da se i *više* uvijek nalazi tu. Budući da uvijek mislimo s jednim i drugim, to možemo činiti *promišljeno*. U mogućnosti smo upotrijebiti njihovo nedjeljivo zajedništvo puštajući pojmove da znate kako djeluju unutar i o smještenosti. Dopustite mi da pokažem kako je ovo moguće.

Heidegger o raspoloženju i razumijevanju:

Kasni Heidegger govori o vrsti mišljenja koje on naziva »boravljenje« (*»wohnen«*). On kaže da je to njegov novi termin za ono što se zvalo *Befindlichkeit u Bitku i vremenu*.² »Befindlichkeit« se prevodi kao »smješte-nost« i kao »raspoloženje«. (Također, prilično loše, i kao »stanje svijesti«.)

U njemačkom jeziku »Wie *befinden* Sie sich« običan je jezični izraz koji znači »Kako ste?« Onaj »ste« odgovara onome što Heidegger govori o ljudima. Naše je postojanje od one vrste koja je uključena u situacije, projekte i brige. *Befindlichkeit* je kako ste, kakvima nalazite sebe upravo sada, kako ste smješteni, te stoga također vaše »raspoloženje«. To je jedan od tri parametra kojima on definira ljudski način postojanja. Preostala dva su *razumijevanje i govor*.

Heidegger je rekao da naše *raspoloženje (ili kako-smo)* uvijek sadrži implicitno *razumijevanje*, te da je ovo razumijevanje uvijek raspoloženo. Staviti ću ovo dvoje zajedno i govoriti o »raspoloženom razumijevanju«.

Vaše raspoloženje zna što pokušavate učiniti i zašto, što nastojite izbjeći i zašto, kako to možda niste izbjegli i zašto. Možda vi sve to i ne znate eksplicitno, ali raspoloženje sadrži razumijevanje toga kako ste dospjeli u tu situaciju, a stoga i u to raspoloženje.

Heidegger kaže da čak i ako ne znate što biste rekli o tome, vaše raspoloženo razumijevanje po svojoj prirodi uključuje govor. On nije rekao kako to čini, tek da je već artikulirano na način koji omogućuje govorenje iz njega ostvarivim. Reći ću i više.

Heidegger je inzistirao da ovi pojmovi (»razumijevanje« i *Befindlichkeit*) - »smještenost« i »raspoloženje« - nisu pojmovi ili kategorije. Ali kako nisu? Zar to nisu sabiranja, vrste? Kategorije razdvajaju. Možda je naglašavao da su ove tri uključene jedna u drugu. Ali mnogi uobičajeni pojmovi međusobno su uključeni (na primjer Kantova »autonomija« i »sloboda«).

Budući da ne postoji opća definicija »pojma« i budući da su ovo zasigurno pojmovi u stanovitu smislu, budimo skromniji i pitajmo: Kako to da nisu *upravo* pojmovi? Ako ne možemo odgovoriti, znači li to da je Heidegger pričao o onom što upravo nisu pojmovi - u pojmovima?

² Heidegger, M., *Being and Time*, Part 1, Chapter 5.

Heidegger je rekao da razumijevanje raspoloženja seže »dalje no što pojmovi mogu sezati«. Ono »daleko nadmašuje shvaćanje«.

Kako bismo mogli shvatiti ove termine u *Bitku i vremenu*? Kako bismo se mogli složiti da razumijevanje raspoloženja daleko nadmašuje shvaćanje?

Moguć je izravan odgovor. Mi razumijevamo ove termine pomoću raspoloženog razumijevanja. Stoga ono što razumijemo daleko nadmašuje ono što shvaćanje doseže.

Bez raspoloženog razumljenja ovih termina imali bismo samo njihove pojmovne uzorke i ulogu koju im on daje u ovoj raspravi. Još uvijek bismo mogli čitati kako raspoloženje jest iz djelovanja u prošlosti prema budućnosti kakvu želimo. Mogli bismo čitati da Heidegger *pretpostavlja* neku vrstu više-od-shvaćanja razumijevanja, ali bila bi to crna kutija. Mogli bismo uhvatiti samo *pojmovni* uzorak nečega što je navodno više nego pojmovno. *Tu leži problem filozofije dvadesetog stoljeća.*

Ali ako razumijemo pomoću raspoloženog razumijevanja mi koristimo ono o čemu ova dva termina jesu da bismo ih razumjeli. Oni nisu samo pojmovi jer uključuju ono o čemu jesu.

Naravno, ovo uspijeva samo ukoliko uistinu imamo raspoloženo razumljenje ovih termina. Mi moramo imati raspoloženje, te da ono sadrži razumljenje onoga što pokušavamo učiniti ili izbjeći u nekim situacijama, da sve to ne znamo, a ipak je to na neki način shvaćeno u našem raspoloženju. Takvo je raspoloženje poznato, ali ono što Heidegger kaže o njemu nije. On kaže da u raspoloženju razumijemo više no što znamo. Kako možemo »razumjeti« ono što niti ne znamo? Pomoću uobičajenog razumljenja ne možemo razumjeti što riječ ovdje kaže. Ono što riječ kaže mora se stvarno dogoditi u tome kako mi razumijemo riječ.

Mi mislimo takve termine ne samo pojmovnim uzorcima već također *onime što nadmašuje uzorak*. Takvi su pojmovi o tome kako je njihov uzorak nadmašen. Ako u tome imaju smisla, onda više ne iskazuju što bi sami značili. Sada je njihovo značenje ono što iskazuju u i o onome što ih nadmašuje kao uzorke.

Proširimo sada to kako bismo mogli sve pojmove uzeti na ovaj način. Svi pojmovi donose više nego njihovi uzorci. Umjesto priželjkivanja da nije ovako, mi radije možemo namjerno dopustiti da uzorak radi u i o više. Više je uvijek dostupno, kadgod mislimo ili govorimo. U njega možemo ući i pustiti naše izraze da stvore smisao u njemu, ako to oni žele.

Na primjer, možemo uzeti moju riječ »više« na *oba* načina: ona izriče kvantitativni uzorak više i manje, ali također i to kako je raspoloženo razumijevanje *više* od uzorka. Bez raspoloženog razumijevanja imali bismo samo pojmovni uzorak »više«, ali ne više. Ali ako su oba u igri, onda je *uzorak »više« izrečen u i o onome što je više od uzorka.*

Ja već dugo dokazujem³ da možemo razmišljati na ovaj način ne samo o ova dva termina već o bilo čemu. Ako raspoloženo razumijevanje seže dalje od shvaćanja, ne bismo li željeli da (od sada pa na dalje) filozofija seže dalje od shvaćanja?

Da bi se krenulo dalje nije dovoljno misliti i pisati na raspoložen ili pjesnički način. Da, pojmovi donose više nego uzorak, no oni također mogu biti o *tome kako više funkcionira, kako nadmašuje uzorak*. Stoga pojmovi mogu samo reći kako djeluju - u i o onom što nadmašuje njihove uzorke. Ako pritom imaju smisla, oni iskazuju kako djeluju - oni su jezik koji može izreći kako jezik djeluje. Ovakva vrsta pojmovne preciznosti dopušta nam da zađemo u područje koje je do sada bilo zatvoreno: Područje onoga što funkcionira implicitno.

Primjeri:

Pojmovi vrste koju opisujem mogu se izvesti direktno iz situacija - primjera. Dozvolite mi da navedem jedan od njih. Vidite osobu koju poznajete kako dolazi suprotnom stranom ulice, ali ne možete se sjetiti tko je to. Ovo je sasvim drugačije nego kad vidite stranca. Ova osoba u vama izaziva osjećaj poznanstva. Vi ne možete nigdje smjestiti tu osobu, ali u vašem je tijelu onaj osjećaj nagrivanja. Taj osjećaj nagrivanja zna. Vaše tijelo zna tko je to. To je ..., potpuno čuvstvo u vašem tijelu.

Vaše tijelo također *zna kako vi osjećate o toj osobi*. Iako se vi ne sjećate tko je to, vaš ... ima vrlo istančanu kvalitetu. Kad biste to morali opisati mogli biste reći na primjer: »To je osjećaj nečeg nesretnog. Osjećam pomalo kao da radije ne bih želio imati mnogo posla s tom osobom, ali tu je isto tako umiješana neka čudna radoznalost koja nam ne daje naročito zdrav osjećaj, i hm ...«. Kad biste krenuli još dublje u to, mogli biste otkrivati sve više i više, i o osobi i o sebi. Međutim, čitavo čuvstvo koje ste osjetili ne može se izraziti riječima. Makoliko dobro vi to i izraziti, u tome će uvijek ostati više nego što ste vi izrekli. Čak da bi se reklo samo ponešto od toga bit ćete prinuđeni izmisliti nove izraze jer to ne pristaje u obične izraze i kategorije. To je vaše jedinstveno čuvstvovanje te osobe. *Bilo* koja druga osoba izazvala bi u vama različito tjelesno-čuvstvovanje.

Ukoliko usredotočite svoju pažnju na... možda ćete se iznenada sjetiti tko je ta osoba. Sada ćete možda biti iznenadeni. Možda ćete reći: »Nisam znao da mogu na takav način osjećati o osobi!«

Ali kako da to razumijemo? Ima li vaše tijelo svoja vlastita mišljenja o ljudima koje znate? Ako ih ima, zašto ih drži za sebe, umjesto da vam ih smjesta saopći?

Evo jednog primjera kojeg sam već ranije naveo. Zamislite pjesnika, zapeo je usred pisanja nedovršene pjesme. Kako krenuti dalje? Već ispisani stihovi žele nešto više, ali što? Pjesnik ponovno iščitava napisane stihove. Pjesma se nastavlja tamo gdje stihovi završavaju. Pjesnik osjeća što taj rub tamo treba (želi, zahtijeva, izbacuje, *entwirft*,

³ Gendlin, E. T, *Experiencing and the Creation of Meaning*, New York: Free Press, Macmillan, 1902., »Thinking Beyond Patterns: Body, Language, and Situations«, u *The Presence of Feeling in Thought*, ed: B. den Ouden and M. Moen, New York: Peter Lang, 1992.

implicira ...). Ali ne postoje riječi za to. To je hm, ... Pjesnikova se ruka vrti u zraku. Gesta izriče to.

Nude se mnogi dobri stihovi; oni pokušavaju izreći, ali ne izriču-to. Praznina još uvijek visi tu, stalno nam daje naslutiti nešto *preciznije*. Ili još gore, ponuđen stih čini se ... skupi i gotovo nestane. Brzo, makni taj stih s puta. Pjesnik ponovno čita ispisane stihove i ah ..., opet je tu. Umjesto da upotrijebi taj stih, pjesniku je draže i dalje stajati ukopan.

Čini se da ... nedostaju riječi, ali ne. Ono zna jezik, budući da razumije - i odbacuje - stihove koji su došli. Stoga nije pred-usmen; prije će biti da zna što mora biti izrečeno i zna da ti stihovi to ne izriču.

Heidegger je bio u pravu: govor je prirodan čak i bez riječi. Implicitno implicira govor. Kada ne možemo pronaći riječi, mi bolno osjećamo da ih ne možemo naći. Jezik implicitno radi u... . Jezik je -... - bolan u tome. Kada bismo ga tako opisali bio bi to slučaj koji ovamo pristaje. U ... jezik iznova djeluje, iznova se određuje, iznova sam sebe stvara. ... zna uz nagrizanje, poput nečeg zaboravljenog, ali ono što zna moglo bi biti novo u povijesti svijeta.

Kako bi naše riječi mogle izreći što smo mi rekli?

Sada moram zaći u vašu privatnost na intiman način. Mada ne znam neke od vas, znam jednu od vaših tajni. Znam da ste pisali poeziju. Stoga vas mogu upitati: Zar nije tako? Nije li istina da ako želimo nastaviti pjesmu moramo ... upotrijebiti, *izravno se odnositi* na, usredotočiti se na, osjetiti, iskusiti, fizički doživjeti, imati, biti gdje stihovi prestaju a pjesma se nastavlja?

Dok provjeravate moju tvrdnju, izravno se odnosite na to izravno odnošenje. To nije tek teorijski termin. Imate ga, vi ste ono ovdje. Nije li tako? Riječ »odnositi se« zasigurno donosi jednu staru shemu koja naizgled stavlja ... kao stvar u prostor, i koju možemo pokazati. No, »izravno se odnositi« nije samo obična shema. Ova vrsta pojma namjerno uključuje naše odnošenje. Tako ste vi implicitno razumjeli da »odnošenje« govori o onome što vi činite, a što nadilazi shemu. Shema odnošenja sada iskazuje kako je nadmašena - vašim odnošenjem.

Sada možemo braniti Heideggerovo pokazivanje. Možemo odgovoriti da se nešto slično moralo dogoditi s tom riječi kada je on rekao da može samo »*pokazati*« otvorenost. U suprotnom on ne bi mogao reći čak ni toliko, budući da bi shema stvari u prostoru sakrila otvorenost na koju je pokazivao.

Ali budući da je shema u »odnositi se« ili »pokazivati« nadmašena onime što uistinu činite, treba li to biti odnošenje? Ja nisam upotrijebio riječ »odnositi se« izolirano. Ona je došla *u nizu*, s drugim riječima. *Ja sam* rekao »moramo upotrijebiti« (*izravno se odnositi* na, usredotočiti se na, dopustiti da odigra ulogu, osjetiti, iskusiti, fizički doživjeti, imati, biti ...) *Različite bi se sheme u tim riječima preplašile i poništile jedna drugu kad bi ih uzeli* upravo kao sheme. Ali one nisu *upravo* sheme. Svaku nadilazi - a sada iskazuje

nešto u -... . Tamo riječi djeluju. Nakon svih njih, ... implicira i oblikuje slijedeći korak misli na istančaniji način no što to može shema.

Rekao sam »iskusiti« (fizički doživjeti, imati, *biti* ...) Mogli bismo pratiti kako se slavna riječ »biti« ovdje mijenja, ako ste izvukli smisao iz nje na tom mjestu, ako ste je raspoloženo razumjeli. Ovdje ona govori (barem) da bitak nije samo ova ili ona forma već prije (i mi smo) poput ... na ivici nedovršene pjesme - ili na kraju niza alternativnih riječi.

Ono što se dešava s riječima »odnošenje« i »pokazivanje« može se desiti svim riječima o tome kako jezik djeluje. Takve riječi djeluju u onome što ih nadmašuje. One iskazuju kako djeluju, kako ono što funkcionira implicitno nadilazi njihov uzorak. Filozofija jezika moguća je, budući da riječi mogu iskazati kako djeluju.

Nije li začuđujuće da kroz naše stoljeće riječima nije bilo dozvoljeno da kazuju kako djeluju? Potreba je za tim svakako bila priznata. Bilo je bolno što filozofi nisu mogli iskazati što su činili.

Iz duge povijesti čini se da kada bi jezik mogao iskazati ono što čini, to bi uključivalo tvrdnju da je objašnjenje jednako onome što je implicitno. Ne, to nikada nije isto. Upravo zbog toga što *implicitno nastavlja implicitno*, ono omogućuje riječima da iskažu nešto od (tek nešto od) onoga što čine. One mogu iskazati nešto o implicitnom samo stoga što je implicitno dio njihova iskazivanja. Implicitno uvijek ima odlučnu ulogu *u* tome kako riječi djeluju, a *pomoću* tih uloga one *mogu* iskazati kako djeluju. Da riječi *mogu* iskazati kako djeluju najvažnija je poruka ovog rada.

Treći primjer:

... ne dolazi samo u zaboravljanju i poeziji, već na rubu svakog pisanja - da, pisanja - i svakog novog razmišljanja. Heidegger je rekao da se pjesnici i mislioci napajaju iz te otvorenosti.

Mi ne mislimo samo formulirane misli, samo ovo ili samo ono, i samo ono drugo. Korak po korak, naše misli dolaze gomilajući se; one tvore poantu. Na kraju kažete »Vidite...?«. Vi očekujete od mene da vidim (osjetim, imam, razumijem, shvatim, budem ...) ne samo ovo ili ono, i ono drugo, već U čemu je razlika između shvatiti i ne shvatiti poantu? ... je ono koje igra tu ulogu.

Ako je ja ne shvaćam, onda je vi morate izreći na drugi način. Vi zastajete; dozivate u pamćenju svoju misao vodilju, i novi izrazi počinju voditi do nje. Stoga vaša poanta nije prvi niz izraza, niti drugi. Vaša je poanta ono na što se usredotočujete tragajući za novim izrazima. Činjenica da je vi *pokušavate* izreći na drugačiji način pokazuje da ono što mi nazivamo poantom - nije formulacija; to je

I, naravno, kada mislimo, mi ne samo da dolazimo do. Vrlo se često nešto nastavlja tamo gdje riječi prestaju. Mi dolazimo do jedne krajnje točke kada osjetimo više, ali još uvijek

ne možemo to iskazati. Mi znamo ne proći pored toga. Naravno, mogli bismo na uobičajene načine krenuti dalje, ali ne; mi *radije* ostajemo zakočeni na rubu. Mi čak likujemo u tome - govorimo »Na tragu sam nečem! Nešto *ново* može ovdje iskrsnuti!«

Uloga implicitnog:

Moja tri primjera pokazala su odlučujuće uloge koje samo nešto implicitno može odigrati. Samo iz onoga što sam rekao navodim slijedeće:

1. Nešto implicitno daje nam na znanje da smo nešto zaboravili.
2. Ono nam isto tako daje na znanje kada smo se sjetili.
3. Ono nam daje na znanje kada je nov korak misli impliciran.
4. Ono djeluje tako što odbacuje inače dobre prijedloge ukoliko oni ostavljaju ... da visi tamo, stalno implicirajući nešto preciznije.
5. Nešto implicitno može neposredno razumjeti situaciju.
6. Ono što želimo iskazati tvori se implicitno, te također
7. implicitno preuređuje jezik, tako da se
8. sasvim novi izrazi implicitno stvaraju i dolaze.
9. Ono nam daje na znanje kada »pravi« izrazi dolaze.
10. Učinak gomilanja lanaca misli implicitan je.
11. Razumjeti - shvatiti - bilo što implicitna je funkcija. Mi kažemo »Oh ..., da, shvaćam što misliš.«
12. Imati poantu je
13. Čak samo pokušati drugačije postaviti ono što smo već rekli (kao kad netko to ne shvaća) zahtijeva od nas da se odnosimo na... - implicitni smisao onog što smo željeli izreći.
14. Nešto implicitno dopušta da nova upotreba riječi stvori novi smisao.
15. Riječi iskazuju kako implicitno funkcionira, ukoliko *uzmemo* kako riječi tvore smisao u i o tome.
16. *Uzimanje* iste riječi ili rečenice na različite načine moguće je zbog implicitnog. Kako znamo na koji smo je način uzeli?

Razlika ne leži u rečenici; tek nam implicitno dopušta uzeti rečenicu na ovaj radije nego na onaj način, te nam dozvoljava da mislimo dalje s obzirom na to da smo je uzeli na ovaj način, umjesto da krenemo dalje uzevši je na onaj način.

Ove su uloge toliko sveprisutne, a svaka od njih toliko posebna; zašto su ljudi uopće razmišljali o njima kao o nekakvim nejasnim iznimkama jednog inače formom razlikovnog svemira? Kako čovjek može misliti da je neodređeno ono što nije omeđeno i predočeno.

Nova vrsta pojma:

Navodeći implicitne uloge pojmovni su uzorci nadmašeni i izmijenjeni nekim od tih uloga. No, oni još uvijek zvuče jednako. Možemo li ići dalje? Možemo li isto tako izmijeniti pojmovne uzorke?

Kada bi uobičajeni uzorci bili ispravni, ovi bi primjeri i uloge bili potpuno nemogući. Budući da ne navode kao primjer uobičajene uzorke, koje izmijenjene pojmove onda iznose?

Implicitno funkcionira na zamršeniji način no što to čine uzorci. Ako uđemo i kažemo (ponešto od) kako ono funkcionira, dolazimo do novih pojmovnih uzoraka. Naravno, oni ne nadomještaju - još uvijek zahtijevaju - implicitne funkcije, već izvode neke karakteristike toga kako netko funkcionira kada je implicitno.

»Prenošenje dalje«:

Uobičajeni pojam »implicitiranja« označava neško sklopčano ispod, ali već prisutno tamo. Ali kad kažemo da ... *implicira* slijedeći korak, mi implicitno znamo da riječ to ne iskazuje. Niti slijedeći korak jednostavno nije tamo. Ali riječ iskazuje više od običnog paradoksa, budući da implicitno iskazuje kakogod ... djeluje.

Krenimo sada dalje. Implicitno funkcionira zamršenije negoli uzorci, zamršenije negoli tamo ili ne tamo. Kada pravi izrazi dođu, oni ne preslikavaju prazninu. Niz riječi izgleda drugačije - on ne može biti kopija praznine. Prvi novi izrazi dolaze tek ekspliciranjem, ali reći da »su *bile implicirane*« ispravno utvrđuje poseban odnos između izraza i praznine. Zadržimo li ovaj implicitni odnos i uđemo li u njega, mi možemo smisliti nove uzorke da bismo iskazali nešto od toga.

S novim se izrazima praznina ne gubi, ne mijenja, niti ostaje visjeti u zraku. Ovi posebni izrazi pronose prazninu dalje. Ali sada, kada su već došli, oni iskazuju više. Oni su vrsta produžetka toga. Oni *ga nose dalje u* više. Naravno, »ne ostaje visjeti u zraku«, »produžetak«, »nose sa sobom«, i »dalje u više« jesu sheme. Ali ako zadržimo ono što... čini s nama, nove sheme u »prenošenju dalje« nose ovo implicitiranje dalje.

»Isprepletana mnogostrukost«

Što kada ne postoji ..., kada slijedeći potezi dolaze glatko u običnom govoru? Mnogo toga funkcionira implicitno i onda kada nema prekida niti Nešto od toga možemo vidjeti kada prekinemo, ali naravno ne baš jednako kao kada ono funkcionira bez prekida. Mi niti želimo pročitati ... tamo gdje ga nema, niti poricati da mnogo toga funkcionira implicitno i bez Naš koncept »prenošenje dalje« može iskazati slijedeće: Samo oblikovanje ... vrsta je prenošenja dalje, a potom je naše izdizanje (razlikovanje, sintetiziranje) ovog ili onog još jedan korak dalje.

Kada znam da nešto zaboravljamo, tu se nalazi... . Kada se prisjetite osobe na ulici, vaš se ... iznenada otvori. Sve o toj osobi počinje nadirati. Vama ne treba vremena da uđete i izdignete ovo ili ono. Ali ukoliko to učinite, vi shvatite da je ... implicitno sadržavalo čitavu vašu povijest s tom osobom, te i ono čemu se vi nadate ili što vas brine oko te osobe, ono što ta osoba budi u vama, neke od vaših neriješenih briga. Ono sadrži zakučast način na koji vi volite ili ne volite tu osobu, i mnogo više. *Sve to* funkcionira zajedno. Vi možete izdvojiti četiri ili osam stvari, ali njih je puno *previše* da biste svaku mislili.

Većina njih ostaje implicitno puno koje nikada nije odvojeno. Kako svi oni funkcioniraju mijenja shemu riječi »oni« i »svi«.

Izraz »previše da biste svaku mislili« iskazuje implicitnu vrstu množine, još-nikada-odijeljenu mnogostrukost. Uđimo u ovu zamršenost i oblikujmo nov uzorak.

Ova vrsta mnogostrukosti nije samo udruživanje. Ona funkcionira zamršenije nego odijeljene stvari. Ona nije ni prostor omeđen logičkom formom, niti tek raskid i neizvjesnost, već mnogo zamršeniji način oblikovanja slijedećeg poteza.

Sada, kada ste se prisjetili osobe, vi joj prilazite i pozdravljate je, ni suviše srdačno, ni hladno, ni dugo, ni prekratko; vašim blagim smješkom prikladno upravlja sva ta mnogostrukost. On neće ispasti takav ako sami sebi kažete: »Sada se smiješi, smiješi se.«

Kao već oblikovane odrednice, jedan od ovih čimbenika naveo bi vas da se smiješite široko, drugi da se mršite, a treći da udavite osobu. Ali kada djeluju implicitno, one su *uvijek već isprepletene*. Svaka otvara moguće određenje svake druge.

»Obnovljeno implicitno upravljanje«:

Na primjer, u sportu, recimo golfu, podučavatelj vam kaže da desnu ruku držite ukočeno. Vi niste znali je li ona bila opuštena ili ukočena. Sada shvaćate da je *bila* opuštena. Vaša ruka nakratko postaje upadljiva. Vaša igra pada, što ukazuje da je postojalo implicitno upravljanje koje je sada poremećeno.

Nakon nekog vremena ukočena ruka postaje »prirodna«. Implicitno je upravljanje rukom obnovljeno. Ono se pridružuje svim drugim čimbenicima koji se međusobno modificiraju i zajedno oblikuju sljedeći potez. Tada je vaš rezultat bolji nego prije.

Eksplicirajući, mi prvo dijelimo nešto, ali potom moramo jednako tako *obnoviti to do implicitnog upravljanja*. To ga čini dostupnim na *oba* načina, kao eksplicitno i kao implicitno isprepletano.

Na primjer, ono pomaže eksplicirati metafizičke forme koje nas vuku u stupicu - ali ne i ukoliko završimo bez ičega osim njih. Mi ostvarujemo prednost ekspliciranja samo ako ne izgubimo implicitno, ako pripojimo njegovo implicitno upravljanje našim budućim potezima.

Pojmovi koje ja predlažem imaju smisao samo u i sa time kako implicitno djeluje. Tako oni ekspliciraju i sami sebe obnavljaju do svojih funkcija. Oni su pojmovi o tome kako implicitno djeluje - zamršenije nego uzorci. *Postoji* način da se iskaže - mi kazujemo - *kako* implicitno djeluje. Pokušaj da se iskaže nije nerazborit.

Kako riječ »tijelo« djeluje u ...:

Mi govorimo o implicitnom (raspoloženju, razumijevanju, smještenosti, iskustvu, sklonosti, interesu, praksi, događajima, situacijama, *tijelu* ...). Mogli bismo nastaviti time kako se pojmovni uzorci u svakoj od ovih riječi ovdje mijenjaju. Mogli bismo ući u implicitnu zamršenost i stići do boljih pojmova. Učinimo to s jednim od njih, s riječi »tijelo«.

Dakako, značenje se riječi mijenja ako kažem da tijelo pribavlja funkcije koje sam naveo. Sada tijelo *sebe osjeća iznutra i to* omogućuje novi smisao riječi (i novi smisao bilo koje novo upotrebene riječi).

Kada kažem da su implicitne funkcije *tjelesne*, novi smisao riječi može *objasniti* što ... jest, kako tjelesno ... može toliko znati, kako može biti preciznije negoli što mi možemo iskazati, te kako može obavljati funkcije koje sam naveo. Ali onda će kako »tijelo« djeluje ovdje također objasniti *riječ»obja-sniti«* na nov način.

Moj rad na ovu temu dugačak je.⁴ Ovdje ću samo ukratko iznijeti četiri pojma takvog tijela:

1.

Ako je raspoloženo poznavanje zaboravljene osobe tjelesna kvaliteta, onda tijelo zna ljude i situacije neposredno. Obično ne govorimo da *tijelo* poznaje situaciju; kažemo da je *mi* znamo, a naša tijela *reagiraju* na ono što znamo. Naravno, ona reagiraju na ono što mi mislimo, ali ne i samo na to. *Naša tijela poznaju (osjećaju, projiciraju, 'entwerfen; jesu, impliciraju...)* naše situacije neposredno.

Ova implicitna funkcija može izmijeniti naš pojam jednostavnijih organizama. Kako ćemo izmisliti sva živa bića, tako da bi jedno od njih moglo biti naše? Možemo li misliti da životinjska i biljna tijela poznaju svoju situaciju?

Da, možemo. Biljka živi u i sa zemljom, zrakom i vodom, ona sebe stvara iz zemlje, zraka i vode. Riječ »jest« sada se isto mijenja ako kažemo: živo biće *jest* svoja okolina. Slično, riječ »pozna« mijenja se ako kažemo da živo biće »pozna« svoju okolinu time što ono to jest.

Dakako, njegova okolina nije tek nešto što leži tamo i čeka da je mi slikamo. Živa tijela posjeduju namjeravanost koju je Heidegger izradio između *Dasein* i svijeta. Kao što *Dasein* poznaje svijet, biljka-tijelo poznaje zrak, tlo i vodu implicirane i isprepletene u svom životnom procesu.

Sada možemo spoznati i razumjeti kako je moguće spoznati i razumjeti kroz *postojanje* raspoloženog razumijevanja. ... zna kroz postojanje našeg življenja-u našu situaciju.

⁴ Gendlin, E. T, *A Process Model*, unpublished manuscript.

Utvrđimo ovaj pojam: *mi posjedujemo situacijska (situational) tijela.*

2.

Postojanje-poznavanje tijela nije nešto položeno ispred tijela. To nije opažaj. Ovo poznavanje nije opažanje. Da biljka-tijelo može osjetiti sebe, osjetilo bi svoju okolinu osjećajući sebe, *potpuno bez pet osjeta*. Ona bi osjetila kako se širi dok voda ulazi u nju, ona bi osjetila sebe u impliciranju vode kada joj ova nedostaje. Ona bi se osjetila koristeći svjetlo u fotosintezi koja jest biljka-tijelo.

Govorim o biljci jer ona nema pet vanjskih osjeta. Oni samo pomno opisuju kako živo tijelo jest interakcija okoline. Tijelo nije iza zida da bi moglo poznavati okolinu tek kradomice vireći kroz pet rupa.

Sljedeći pojam: *Mi ljudska bića posjedujemo biljna-tijela.*

3.

U Zapadnoj je znanosti sve pasivno, organizirano prema izvana nametnutim odnosima. Formaliziran »promatrač« povezuje i stavlja sve to u međuodnose. Ali ako želimo proučavati stvarnog promatrača, ne možemo pripisati međuodnošenje nekom drugom promatraču. Tamo negdje postoji *samo-organizirajući* proces. Kažimo da je živo tijelo samo-organizirajući proces.

Time kako ... implicira možemo reći da sva živa bića vrše vlastito impliciranje svojeg sljedećeg dijela životnog procesa. Biljno ili životinjsko tijelo projicira (entwirft, strukturira, organizira, određuje, očekuje, spremno je da uđe u, implicira) svoj vlastiti sljedeći korak.

Pojam: *živo tijelo implicira svoj vlastiti sljedeći korak.*

4.

Sljedeći potez življenja što ga *ljudsko* tijelo implicira često je nešto što želimo iskazati. Govorenje je zaseban slučaj daljnjeg tjelesnog življenja.

Ako mislimo o govorenju na taj način, onda istančanosti jezika i situacija ne izlaze na površinu. Ljudska bića pospješuju svoju potragu za hranom djelomično govorom. Biljka upija iz zemlje; životinje stavljaju potragu za hranom između gladi i hranjenja. Ponašanje je poseban slučaj tjelesnog procesa: svaki dio potrage za hranom posebna je verzija gladi koja implicira eventualno izvršenje hranjenja. Ali kod životinja je biljno-tijelo tako predstavljeno da sada treba mnogo više od hrane. Životinje trebaju jedna drugu, njeguju jedna drugu, skupljaju buhe jedna s druge - i to ne samo stoga što buhe grizu, već da utješe jedna drugu. Životinjska tijela impliciraju mnogo više tjelesnih izvršenja nego biljke, a mi ljudska bića još više. Naše umetnuto ponašanje, ništa manje od životinjskog, nosi tjelesno impliciranje dalje. Tijelo implicira ono što želimo iskazati i napraviti.

Stoga najsofisticiraniji detalji neke jezične situacije mogu naša *tijela* dovesti u neugodan položaj. Iz te neugode naše tijelo može projicirati (implicirati...) nove korake da bi se suočilo sa situacijom. Takvo ... može nadići i pre-urediti obične izraze dok nam ne omoguće da iz njih kazujemo. Tijelo nije tek jedno izvedeno pred-stanje kao što je to za Merleau-Pontyja. Prije će biti da naša tijela obavljaju implicitne funkcije nužne jeziku.

Stoga naše sljedeće riječi upravo »dolaze« iz tjelesnog osjećanja situacije koje trebamo promijeniti govorenjem, upravo kao što glad, orgazam i spavanje dolaze na tjelesni način, i kao što potraga za hranom dolazi u životinji.

Postavimo sada ovaj pojam: *naša tijela impliciraju naša lingvistička i situacijska značenja, i mogu ih nositi dalje.*

Da li ti pojmovi objašnjavaju ... ? Mi smo iz i s funkcijama implicitnog rekonstruirali pojmove. Ove funkcije i nadalje nadilaze ove pojmove.

Možemo li ponovno uspostaviti otvorenost?

Uvijek će jedna od osnovnih ljudskih moći biti sposobnost da *uzmemo* uzorke kao uzorke, čisto logički. Tada ne brinemo oko uloge implicitnog. Ali logičko je uzimanje implicitna funkcija.

Ne možemo misliti isključivo pojmovnim uzorcima, niti bez njih. Nije velika nesreća što razmišljanje ne okružuje i što je uvijek smješteno. To nije kraj filozofije. Niti je to kulturno-povijesni relativizam. Ono što je implicitno isprepletano ne ograničava. Ni implicitni pojmovi, niti povijest, društveni sloj i naši osobni putovi, *nikakove odrednice koje implicitno djeluju ne ograničavaju naš sljedeći potez tako da ovaj ostane dosljedan njima*. Niti, kada ne uspiju zaokružiti, nas oni ne ostavljaju u neizvjesnosti, ili u paradoksu zaokruživanja ili nezaokruživanja. Otvorenost nije neodređenost. Ona mnogo više određuje negoli eksplicitne forme.

Ono što djeluje implicitno oblikuje sljedeći potez, ali na način koji može implicirati nešto posve novo i zamršenije od onog što bi moglo dosljedno slijediti iz bilo koje od isprepletenih odrednica. Takav sljedeći potez sve je osim neutemeljenog; on može biti tako zahtjevno i precizno impliciran, tako teško izvediv, da postoji mogućnost da do njega nikada i ne dođe. Kakogod, ipak nam je draža teška otvorenost od jednostavnih poteza. Smještenost se razlikuje individualno i povijesno, ali to ne znači da ljudska priroda ne postoji. Ljudi koji razlikuju mogu učiniti da ih razumijemo. Goethe je rekao: »Čovjek putuje, zatim donosi kući ono što je vrijedno iz drugih kultura.«

Dilthey je bio još precizniji od Goethea: »Sve što je ljudsko u načelu je moguće razumjeti.« Kada čitamo, mi razumijemo autore bolje negoli što oni sami sebe razumiju, rekao je. Pokušajmo ovo bolje shvatiti. Eksplicirajmo to dalje no što je to Dilthey učinio:

Kulturne forme ne zaokružuju. Njima se implicitno upravlja u mnogo zamršenijem ispreplitanju tjelesnog življenja.

Naravno, moguće je i pogrešno shvatiti kulturu. Ali »marginalna« osoba koja živi u dvije kulture može točno eksplicirati svaku na način koji je nemoguć samo iz jedne kulture.

Razumjeti nije mješavina ili udruživanje koje djelomično iskrivljuje. Ako netko ne razumije kulturu, iskaz, ili tekst točno, onda *pogrešno* razumije. Ne, mi točno razumijemo. Ali razumjeti je implicitna funkcija. Naše vlastito iskustvo (povijest, događaji, situacije...) *isprepliće* se s tekstom; oni implicitno upravljaju jedno drugim. Uz sve to implicitno funkcioniranje mi, naravno, možemo eksplicirati na načine na koje autor nije mogao. Ali mi isto tako razumijemo nas same bolje negoli prije, i na nove načine.

Kada naša osobna iskustva i povijesne odrednice djeluju implicitno, one ne ograničavaju. One ne prisiljavaju naše slijedeće korake da ostanu njima dosljedni, kao što se čini da eksplicitno logičke forme čine. Ono što implicitno djeluje zajedno uvijek je već isprepleteno.

U ispreplitanju svako od mnogih nije samo ono *samo*, i nikada nije bilo tek ono samo. Kao tek ona sama, svaka bi odrednica prisilila sve što slijedi da bude dosljedno sebi. U ispreplitanju, svako nije ono samo, već isprepleteno i upravljano ostalima. Ovo objašnjava otvorenost usprkos tolikim odrednicama. Doista, budući da svaka razvrće zatvorenost ostalih, što je više odrednica, to je više otvorenosti.

Svako od mnogih već je otvorilo zatvorenost svakog od ostalih. Rezultat je otvoren daljnjem ispreplitanju. Ova isprepletena otvorenost *za daljnje ispreplitanje univerzalna je ljudska priroda. Ljudska je priroda onkraj racionalizma i kulture.*

Sada se i riječ »priroda« promijenila da bi uključila ulogu implicitnog. Mogli bismo se pozabaviti time kako je ovo promijenilo pojmove koje svijet obično donosi. Da bismo to izveli upotrijebili bismo više riječi čije bi sheme izmijenili. Svaka bi rekla nešto novo u i o tome kako implicitno djeluje. Ovome nema kraja.

Eugene T. Gendlin
Words Can Say How They Work

This paper takes as its point of departure some of Heidegger's foundational concepts, such as 'openness' (Offenheit), 'situatedness' (Situiertheit), 'dwelling' (Wohnen), etc., which are interpreted and developed in a specific way. However, the text is mainly concerned with meaning, understanding and cognition, contending that understanding exceeds cognition, and that it does so as a manifestation of situated thinking, which is rooted in moods, experience, interests, events, etc. All of these roots can be subsumed under the term 'body'. In this particular type of manifestation of what is implicit, the body acts as a mode of immediate knowing. Yet it is not pre-verbal; rather, the body performs the implicit functions that are essential to language, and in such a way that it justifies the inauguration of the 'felt sense'. Given that the implicit plays a crucial role in the meaning of words, words can say how they work, and due to this the philosophy of language is made possible in the first place.